

De Tweede Wereldoorlog (1939 – 1945)

HAVO / VWO / GYMNASIUM

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Hoofdstuk 1: Wereldwijde spanningen	3
Hoofdstuk 2: Hitlers plannen	4
Hoofdstuk 3: De oorlog breekt uit	7
Hoofdstuk 4: Keerpunten	11
Hoofdstuk 5: De oorlog in Nederland	14
Hoofdstuk 6: Shoa	20
Hoofdstuk 7: Oorlog in Azië	29
Begrippen	31
Vaardigheden	34

Let op: tekstvragen vind je in een apart katern.

Inleiding

Zijn gewone mensen in ongewone omstandigheden in staat te moorden? Deze vraag hebben vele historici zich gesteld rondom de **genocide** op de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Over de schuldvraag van de Duitsers zijn nog veel mensen het oneens. De historicus Daniel Goldhagen is ervan overtuigd dat het Duitse volk de **Shoa** (moord op de Joden) wenste en dat het gehele Duitse volk als dader gezien kan worden. Een andere historicus, Christopher Browning, is er juist van overtuigd dat groepsdruk en ongewone omstandigheden 'doorsnee' Duitsers ertoe brachten te moorden. Volgens hem zou iedereen dit kunnen gebeuren. Welke theorie is het meest aannemelijk?

Duidelijk wordt in elk geval dat er over de schuldvraag, maar ook over andere aspecten binnen de Tweede Wereldoorlog nog hevig wordt gediscussieerd en nagedacht. In dit katern gaan we het hebben over deze grootschalige oorlog.

Afbeelding 1
Hitler tijdens een demonstratie van de nazi's in januari 1933 in Dortmund. Hitler staat aan de start om geschiedenis schrijven.

Hoofdstuk 1: Wereldwijde spanningen

Voordat de Tweede Wereldoorlog in 1939 uitbrak, waren er al diverse spanningen in Europa. De 20^e eeuw wordt gekenmerkt door vele conflicten. Hieronder vind je een aantal belangrijke spanningspunten:

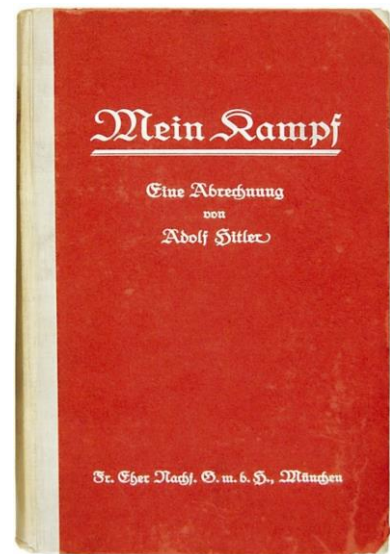
- De Eerste Wereldoorlog (1914 – 1918): miljoenen soldaten sterven in een jarenlange durende loopgravenstrijd.
- De Russische Revolutie (1917) en daaropvolgende burgeroorlog (1918 – 1922) die Rusland verandert in de communistische, totalitaire Sovjet-Unie met (vanaf 1928) Stalin als leider.
- Het Verdrag van Versailles (1919). De schuld van de Eerste Wereldoorlog wordt bij de Duitsers gelegd. Duitsland moet hoge herstelbetalingen doen, verliest gebied en moet het leger inkrimpen. Ook voor Italië laat de Vrede van Versailles littekens na. Italië kreeg niet de gewenste gebiedsuitbreiding.
- In 1922 grijpt Mussolini de macht in Italië en vestigt een fascistische, totalitaire staat.
- In 1929 slaat de Grote Depressie toe. Deze economische crisis begint in de VS en slaat over naar Europa en zo ook Duitsland. Hitler legt de schuld bij de Joden en belooft het Verdrag van Versailles ongedaan te maken.
- In 1933 wordt Hitler rijkskanselier. In 1934 wordt Hitler de *Führer* van Duitsland. Duitsland verandert in een nationaalsocialistische, totalitaire staat, vanaf dat moment Nazi-Duitsland genoemd.

In Azië:

- *1931: Het Japanse leger valt de Noord-Chinese regio Mantsjoerije binnen. Mantsjoerije wordt een Japanse **satellietstaat**. Japan heeft zich inmiddels ontwikkeld tot een sterke militaire dictatuur.*
- *1937: Japan valt de rest van China binnen. Dit is het begin van een **totale oorlog** die tot 1945 zou duren.*

Hoofdstuk 2: Hitlers plannen

In Hitlers *Mein Kampf* (Mijn Strijd, 1925) is te lezen dat Hitler streefde naar een Derde Rijk¹ dat duizend jaar zou bestaan. Hitler wilde Frankrijk vernietigen en zag Groot-Brittannië als belangrijke bondgenoot. Duitsland zou heerser worden op het Europese continent en Groot-Brittannië zou de grootmacht zijn op zee. Oost-Europa was volgens Hitler van noodzaak om **lebensraum** (levensruimte) te creëren voor het '**Arische Herrenvolk**'. De Sovjet-Unie zou hij hierbij van de kaart vegen.

Afbeelding 2
De eerste uitgave van Hitlers Mein Kampf uit 1925.

Deze levensruimte zocht Hitler dus in Oost-Europa. Ten eerste omdat een land als Oekraïne grote graanvelden en industriegebieden bezat en een land als Roemenië olie. Ten tweede woonden in Oost-Europa Slavische volkeren², volgens Hitler ondergeschikt aan het Arische ras. Slaven moesten volgens hem wijken voor het Arische ras. De inwoners van West-Europa zag Hitler als 'broedervolken', deze landen (Oostenrijk, Nederland, België, Noorwegen, etc.) moesten bij het Derde Rijk worden ingelijfd. Om deze doelen te bereiken wilde Hitler bondgenootschappen aangaan, waaronder met Italië (Mussolini) en met Groot-Brittannië.

Hitler slaat toe

Na de machtsovername van Hitler in 1933 begon hij tegen het Verdrag van Versailles in met een grootscheepse herbewapening. Ook wilde Hitler het Saarland³ bij Duitsland voegen. Het propaganda-apparaat werkte op volle toeren toen de bewoners van het Saarland via een referendum (in 1935) lieten weten zich bij Duitsland aan te willen sluiten, 91% stemde voor. In maart 1935 bezat Duitsland weer een luchtmacht en voerde het een dienstplicht in voor een leger van 550.000 man. Frankrijk, Groot-Brittannië en Italië kwamen in april bijeen om over de krachtsverhoudingen binnen Europa te praten. De landen veroordeelden

¹ Na het Heilige Roomse Rijk (962-1806) en het Duitse Keizerrijk (1871-1918) was Nazi-Duitsland het Derde Rijk.

² Mensen uit Oost-Europese landen, zoals Polen, Tsjechië en Rusland.

³ Gebied tussen Frankrijk en Duitsland, destijds een Frans protectoraat (= een staat waarover een sterkere staat de beschikking heeft).

de Duitse acties en maakten afspraken wanneer er schendingen zouden volgen. Voor Nazi-Duitsland had deze bijeenkomst geen gevolgen.

In maart 1936 trokken Duitse troepen het Rijnland binnen (tegen de afspraken van Versailles in) en herbezetten het gebied. Dit was HET moment voor de Britten en de Fransen om Hitler een halt toe te roepen, maar dit gebeurde niet. Op 25 oktober 1936 sloten Hitler en Mussolini een bondgenootschap: de As Rome-Berlijn. In datzelfde jaar trokken Italië en Duitsland zich terug uit de Volkenbond.

Afbeelding 3

Duitse soldaten bezetten het Rijnland op 7 maart 1936.

Anschluss

In april 1932 behaalden de Oostenrijkse nazi's een grote verkiezingswinst. Niet alleen in Duitsland, maar ook Oostenrijk waren veel mensen die het nationaalsocialisme aanhingen. Op 12 maart 1938 trokken Duitse troepen Oostenrijk binnen. Op 13 maart was de **Anschluss** (Duits voor: aansluiting) van Oostenrijk een feit. Burgers sloten zich bij de Oostenrijkse nazi's aan en in diverse steden werden triomftochten gehouden. In vele steden eindigden deze in rellen en mishandelingen van Joden, communisten en andere tegenstanders. Joden probeerden naar Praag te vluchten, maar velen werden bij de grens teruggestuurd. Vrij snel na de Anschluss begon de vernedering van Joden. Ze werden bijvoorbeeld door nazi's opgehaald om de Weense straten schoon te schrobben. Oostenrijk werd daarmee het eerste **geannexeerde** land.

Conferentie van München

West-Europa reageerde niet op de Anschluss van Oostenrijk en Hitler greep deze kans aan om het Derde Rijk verder uit te breiden. Groot-Brittannië en Frankrijk werden pas echt nerveus toen Hitler het Tsjechische Sudetenland opeiste. In dit deel van Tsjechoslowakije woonden zo'n drie miljoen Duitssprekende mensen. Hitler vond dat hij recht had op dit stuk land en dat dit (plus de Duitssprekende bevolking) tot het Derde Rijk moest behoren. Frankrijk moest nu ingrijpen, want het had een bondgenootschap met Tsjechoslowakije. Op 30 september 1938 vond de **Conferentie van München** plaats. Regeringsleiders van Frankrijk (Daladier), Groot-Brittannië (Chamberlain), Italië (Mussolini) en Duitsland

(Hitler) spraken over de toekomst van Tsjechoslowakije. De landen gingen akkoord dat Tsjechoslowakije Sudetenland zou afstaan aan Duitsland. Hitler beloofde op zijn beurt geen nieuwe eisen te stellen. Chamberlain verwachtte dat Hitler zijn annexatiehonger een stop zou toeroepen en meende dat de vrede gered was ("peace in our time"). Met het verdrag hoopten de landen de vrede te behouden.

Afbeelding 4
De Conferentie van München van 29-30 september 1938. Van links naar rechts staan de volgende personen: Chamberlain, Daladier, Hitler, Mussolini en Ciano.

Appeasement

De Eerste Wereldoorlog had de mens blootgesteld aan de verschrikkingen van een totale oorlog. Europese landen stonden niet te wachten op een herhaling hiervan. Daarom werd er in West-Europa geen krachtige buitenlandse politiek gevoerd. Landen als Groot-Brittannië en de Verenigde Staten waren voornamelijk op zichzelf gericht en er heerste een gevoel van **pacifisme**. Het voerde eind jaren dertig een politiek van **appeasement**. Door toe te staan dat Sudetenland naar Duitsland ging, deed Chamberlain concessies om een oorlog te voorkomen. Bovendien zagen de Britten Nazi-Duitsland als een buffer tussen de communistische Sovjet-Unie en West-Europa. Frankrijk had een regeringscrisis in eigen land en was bovendien militair in slechte vorm, dus ook de Fransen wachtten niet op een oorlog. De Verenigde Staten bemoeiden zich zo min mogelijk met buitenlandse aangelegenheden, zij waren **isolationistisch**. Hitler had van de grotere westerse staten dus niet veel te vrezen.

De appeasement bleek niet houdbaar. In het voorjaar van 1939 bezette Hitler tegen afspraken in geheel Tsjechië. Slowakije werd een Duitse **vazalstaat**. Frankrijk en Groot-Brittannië wilden Hitler nu wel een halt toeroepen.

Hoofdstuk 3: De oorlog breekt uit

Om sterker te staan in een toekomstige oorlog polste Hitler bij de Sovjet-Unie voor een bondgenootschap. Stalin zag hier niets in, hij was de Conferentie van München niet vergeten waarvoor hij niet was uitgenodigd. Stalin zag ook Hitler als gevaar en wist dat hij op Oekraïne aasde. Hoewel beide landen elkaar niet vertrouwden, sloten ze in augustus 1939 een niet-aanvalsverdrag: het **Molotov-Ribbentropact**. Genoemd naar de ministers van Buitenlandse Zaken van de Sovjet-Unie en Nazi-Duitsland. Polen zou tussen beide landen verdeeld worden. De Sovjet-Unie mocht daarnaast ongestoord Estland, Letland, Litouwen en Finland veroveren.

Afbeelding 5

Minister van Buitenlandse Zaken (Sovjet-Unie) Molotov tekent op 24 augustus 1939 het non-agressiepact tussen Nazi-Duitsland en de Sovjet-Unie (Molotov-Ribbentrop Pact). Op de achtergrond staan onder andere Stalin en de Duitse minister van Buitenlandse Zaken Von Ribbentrop (in het zwart).

Aanleiding Tweede Wereldoorlog

Hitler had een 'legale' aanleiding voor de buitenwereld nodig om Polen aan te vallen. Met een groot aantal valse incidenten in de grensstreek van Duitsland en Polen, wilde Hitler aantonen dat Polen de Duitse grenzen niet respecteerde. Op 31 augustus 1939 werd op de Duitse radio gemeld dat Poolse militairen het Duitse radiostation aan de grens had aangevallen. In werkelijkheid was dit in scène gezet (operatie Himmler) en de omgekomen 'Poolse soldaten' die waren gedood bij de 'actie' waren in werkelijkheid gedode gevangenen uit Duitse concentratiekampen. Met deze gebeurtenis hadden de nazi's een politiek motief om Polen binnen te vallen. Op 1 september viel Nazi-Duitsland Polen binnen (**Fall Weiss**). Groot-Brittannië en Frankrijk hadden de list van Hitler door en verklaarden Duitsland op 3 september de oorlog. Het interbellum was ten einde, een nieuwe oorlog was uitgebroken.

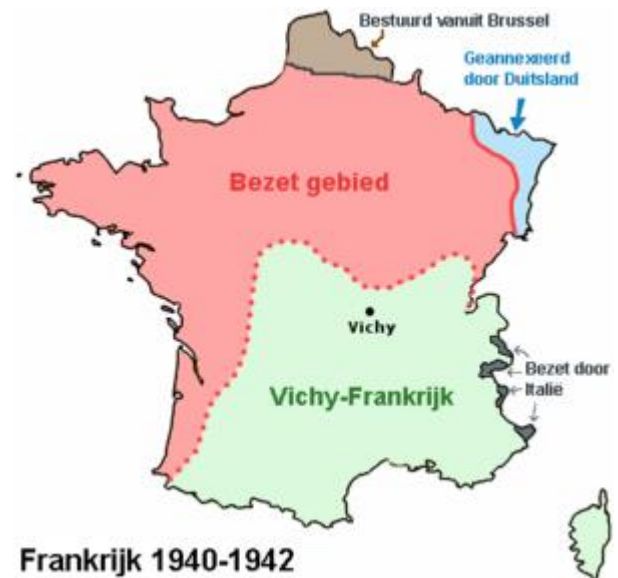
Blitzkrieg

Duitse tanks en vliegtuigen trokken Polen binnen. Ze verwoestten de Poolse aanvoerlijnen. De Luftwaffe (Duitse luchtmacht) voerde terreurbombardementen uit op Warschau. De Polen waren hier niet tegen opgewassen tegen deze overmacht. Zeker niet toen ze kort daarna vanuit het oosten door de Russen werden aangevallen. Op 27 september **capituleerde** Polen en werd het land verdeeld tussen Nazi-Duitsland en de Sovjet-Unie. Hitlers uiteindelijke doel was het oosten van Europa te bezetten (inclusief de Sovjet-Unie), maar moest voorlopig dit land te vriend houden. Hitler wilde zo snel mogelijk het noorden en westen van Europa in handen krijgen om een tweefrontenoorlog (zoals in WO I) te voorkomen. Hij streefde naar een **Blitzkrieg** (bliksemoorlog). Zijn eerste doel had hij al bereikt: Polen was bezet. Ondertussen was de Sovjet-Unie in oorlog met Finland. Om actie van Britse kant voor te zijn bezette Nazi-Duitsland op 9 april Denemarken. Vervolgens werd Noorwegen aangevallen en ingenomen.

Afbeelding 6

September 1939. Duitse soldaten schuiven een grensboom aan de Poolse grens opzij.

Frankrijk 1940-1942

Afbeelding 7

Opdeling na de Duitse overwinning.

Op 10 mei 1940 zette Hitler zijn Blitzkrieg voort en viel Nederland en België binnen (**Fall Gelb**). Door het razende tempo van de Duitsers moesten de landen al snel capituleren. In de paragraaf over Nederland lees je meer over de inval in Nederland. Begin juni stotten de Duitse troepen door naar Frankrijk (Fall Rot). Op 15 juni werd Parijs ingenomen. Het doel van de Duitsers was Frankrijk te dwingen zich uit de oorlog terug te trekken en de Britten over te halen tot een vrede. Hitler lukte het wel om een overeenkomst met Frankrijk te sluiten, het noorden werd bezet door de Duitsers. In het zuiden werd de Vichy-regering geïnstalleerd onder leiding van Pétain (een oorlogsheld uit WO I): **Vichy-Frankrijk**. Deze staat voerde een eigen anti-Joods beleid en **collaboreerde** met Nazi-Duitsland.

Battle of Britain

Hitler pauzeerde de oorlog op het vasteland van Europa en besloot Engeland via de lucht aan te vallen. Er ontstond een luchtoorlog boven Engeland: de **Battle of Britain** (Slag om Engeland). De Britse Royal Airforce (RAF) had moeite de Duitse Luftwaffe de baas te blijven. De Duitse bommenwerpers brachten steden als Coventry⁴ en Londen zware schade toe. De Engelse luchtmacht bombardeerde op haar beurt Berlijn. De RAF leed zware verliezen. Toch hield de Britse luchtmacht stand en werd de invasie op Engeland afgelast. Een Duitse bezetting bleef Engeland dus bespaard. De Duitsers zetten vervolgens hun zinnen op hun volgende vijand: de Sovjet-Unie. In september 1940 werd het **Driemogendhedenpact** tussen Nazi-Duitsland, Italië en Japan gesloten. Hierin werd vastgelegd elkaar te hulp te schieten bij een aanval van de VS op één van hen. In hoofdstuk 7 lees je meer over Japan.

Afbeelding 8

Bombardement op Londen op 7 september 1940. Tussen 7 september 1940 en 10 mei 1941 vonden aanhoudende bombardementen op Groot-Brittannië plaats (Blitz).

Voordat Hitler de Sovjet-Unie binnen kon vallen moest hij eerst een groot aantal Midden- en Oost-Europese landen bezetten. In de loop van 1940 en begin 1941 bracht Hitler achtereenvolgens Bulgarije, Hongarije, Slowakije en Roemenië zich ertoe zich aan te sluiten bij het Driemogendhedenpact. Joegoslavië weigerde en Hitler viel dit land in het voorjaar van 1941 binnen, evenals Griekenland, zodat het Zuidoosten van Europa ook in handen viel van de Duitsers en uit handen bleef van zijn bondgenoot, de Sovjet-Unie. Tot juni 1941 verliep de oorlog voor Duitsland voorspoedig (fase 1: sep. 1939-juni 1941).

⁴ Een industriestad.

Operatie Barbarossa

Begin 1941 waren de Britten de belangrijkste geallieerden. De Verenigde Staten hielden zich op dat moment afzijdig van de oorlog. Op 22 juni 1941 startte Nazi-Duitsland **Operatie Barbarossa**, een massale aanval op de Sovjet-Unie met een leger van drie miljoen man. De Duitse Wehrmacht en de SS werden versterkt door Slowaakse, Roemeense, Hongaarse, Finse en Italiaanse hulptroepen. Na enkele bloedige veldslagen wist het Duitse leger Wit-Rusland en Oekraïne te bezetten. Hitlers doelen waren anders dan in West-Europa. Hij had vier duidelijke doelen in de Sovjet-Unie:

1. Hitler wilde af van het Joods-bolsjewistische leiderschap in de Sovjet-Unie en tevens van de Joden zelf.
2. Hitler wilde af van een groot deel van de Slavische **Untermenschen**.
3. De ruimte die door punt 2 zou ontstaan zou vrijkomen voor de Duitse **Übermensen** (Lebensraum).
4. Hitler aasde op de olie in de Kaukasus die hij nodig had voor zijn legers.

De Duitsers trokken steeds verder oostwaarts. In het najaar naderden ze Moskou. 75 kilometer van de stad werden de Duitsers gehinderd door vroeg invallende herfstregens die ervoor zorgden dat de Russische wegen veranderen in modderpoelen. Op 5 december ging het Rode Leger in de aanval, waardoor de Duitsers zich meer moesten richten op de verdediging. De Duitse opmars kwam tot stilstand. De winter bleek een zware tegenstander voor de Duitsers te zijn. Ze waren hierop slecht voorbereid en veel soldaten vrozen dood (de uniformen en het materieel waren niet bestand tegen de kou). Niet alleen de winter, maar ook de weerstand van het Rode Leger en de Sovjetbevolking nam toe. Stalin zorgde door middel van propaganda dat de Russische bevolking massaal ten strijde trok tegen de Duitsers. Wie zich terugtrok werd doorgeschoten.

Afbeelding 9

Het plan 'Barbarossa'. De aanval van Duitsland op de Sovjet-Unie.

Hoofdstuk 4: keerpunten

Naast de grote vijand, de Sovjet-Unie, kregen de **Asmogendheden** er nog een grote vijand bij: de Verenigde Staten. De VS voerden in de jaren dertig een **isolationistische politiek** en wilden in een nieuwe oorlog neutraal blijven. Zelfs toen een groot deel van Europa in het voorjaar van 1940 door de Duitsers was bezet, waren veel Amerikanen van mening dat ze buiten de oorlog moesten blijven. President Roosevelt zag in dat deze situatie onhoudbaar was. Toen de Japanners op 7 december 1941 een aanval uitvoerden op de Amerikaanse marinebasis Pearl Harbor (Hawaii), raakten de VS ook betrokken bij de oorlog. De Amerikaanse vloot was zwaar beschadigd. Op 11 december verklaarde Hitler de Verenigde Staten de oorlog. President Roosevelt greep deze oorlogsverklaring met beide handen aan om Nazi-Duitsland te verslaan. De Amerikanen voegden zich bij de Britten, evenals de Russen en vormden de **Grote Alliantie**.

Na de winter van 1941 hervatte de Duitse Wehrmacht zijn offensief in de Sovjet-Unie. In het zuiden bereikten ze de olievelden van de Kaukasus en Stalingrad⁵. Stalin wilde er alles aan doen om de stad uit handen van de Duitsers te houden. De Slag bij Stalingrad is één van de bekendste en bloedigste slagen uit de Tweede Wereldoorlog (anderhalf miljoen doden). Van augustus 1942 tot februari 1943 probeerden de Duitsers de stad in te nemen. Door onder andere mislukte bevoorradingen, mislukte ontzettingsspogingen en de omsingeling van de Russen moest het Duitse leger capituleren. Moskou werd niet meer bereikt. Ook Leningrad (het voormalige St. Petersburg) hield na maandenlange belegering stand. Deze fase (juni 1941 en 1942) wordt gekenmerkt door een aantal tegenslagen voor Nazi-Duitsland en wordt gevolgd door fase 3 (februari 1943-mei 1945), waarbij het land grote verliezen lijdt.

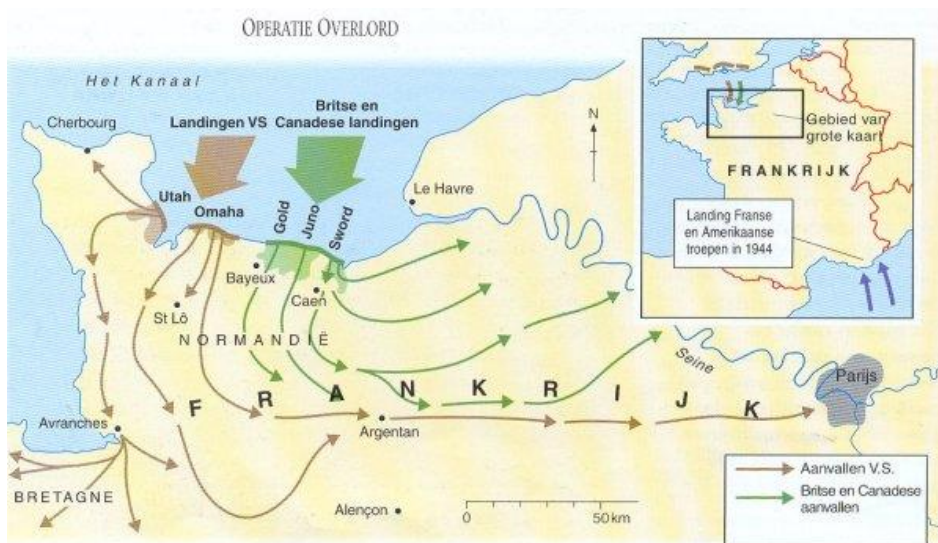
Overwinningen geallieerden

In juni 1942 slaagden de Amerikanen er in de Japanse vloot uit te schakelen in de Slag bij Midway. In november 1942 behaalden de Britten onder leiding van Montgomery de overwinning tegen de Asmogendheden in de woestijn van Egypte bij El Alamein. In juni 1943 landden de Amerikanen en Britten op Sicilië. Mussolini werd afgezet door zijn ministers en gearresteerd. Italië capituleerde, maar de Duitsers wisten het noorden van Italië te bezetten en Mussolini te bevrijden. De geallieerden voerden vervolgens bombardementen uit op Duitse steden als Berlijn, Dresden en Hamburg. Deze terreurbombardementen richtten enorme verwoestingen aan, maar leverden weinig op (behalve een hoop burgerslachtoffers). Stalin had al langer aangedrongen op een tweede front in West-Europa om de druk op zijn land te verminderen. Een groot obstakel voor dit 'tweede front' was de zware verdediging die Hitler langs de Atlantische kust had laten bouwen. Toch besloten de geallieerden om dit 'tweede front' te openen.

⁵ Het huidige Volgograd, stad ten zuidoosten van Moskou.

Decision Day

Op 6 juni 1944 startte de invasie op de stranden van Normandië (Frankrijk). In twee dagen tijd werden 200.000 geallieerde militairen aan land gezet. Evenals tijdens WO I stuurden de Amerikanen verse troepen naar Europa. De Duitsers kampten met vermoeide soldaten en slecht leiderschap. Na enkele weken brak de Duitse weerstand en werden in de zomer van 1944 Frankrijk, België en het zuiden van Nederland bevrijd. Bij Arnhem wisten de Duitsers de geallieerde opmars te blokkeren.

Afbeelding 10
Een kaart van Operatie Overlord. Dit was de codenaam voor de invasie van de geallieerden. De operatie startte op 6 juni 1944 met 'D-Day'. Via Normandië wilden de geallieerden Europa bevrijden.

Afbeelding 11
6 juni 1944. Amerikaanse soldaten van de USS Samuel Chase verlaten de landingsboot. Ze proberen Omaha Beach te bereiken.

Inname van Berlijn

De Russen trokken in het oosten van Europa steeds verder westwaarts en vielen in januari 1945 Duitsland binnen. Hun opmars werd gekenmerkt door wraakgedrag. Duitse burgers werden vermoord en vrouwen verkracht. Midden april begon de strijd om Berlijn. Hitler gaf het bevel om de stad tot het uiterste te verdedigen. Op 29 april bereikten de Russen het centrum van Berlijn. Geharde SS-mannen, maar ook jonge jongens en bejaarde mannen (die nu werden opgetrommeld om het Derde Rijk van de ondergang te redden) verdedigden de stad. De Russische opmars was echter niet tegen te houden.

Op 30 april liep de Sovjetsoldaat Mikhail Minin met enkele pelotonleden de Duitse Rijksdag binnen. Ze gebruikten een rode doek als teken van overname en hezen deze op het dak van de Rijksdag. De beroemde foto (afbeelding 12) geeft niet de oorspronkelijke gebeurtenis weer. Stalin gaf de opdracht om dit tafereel nogmaals op te voeren met een echte Sovjetvlag. De foto is in scène gezet zonder Mikhail in de hoofdrol.

Afbeelding 12

Mei 1945. Op het gebouw van de Rijksdag plaatsen Russische soldaten de Sovjetvlag. De foto is in scène gezet. De foto werd genomen door de Russische oorlogsfotograaf Jevgeni Chaldei.

Op 30 april pleegden Hitler en Goebbels zelfmoord in de Führerbunker in Berlijn. Op 1 mei besloten Wehrmacht officieren tot overgave. Uiteindelijk werden de wapens pas de volgende dag neergelegd en konden de Russen de rest van Berlijn innemen. Aan de Elbe ontmoetten Russische en Amerikaanse soldaten elkaar. Op 5 mei capituleerden de Duitsers onder leiding van admiraal Doenitz. Op 7 mei tekende de Duitse legerleiding de onvoorwaardelijke capitulatie.

De oorlog in Europa was voorbij.

Hoofdstuk 5: de oorlog in Nederland

De Duitse inval

Op 10 mei 3.55 uur (Nederlandse tijd) startten de Duitsers de militaire actie **Fall Gelb**; de invasie in Nederland, België en Luxemburg. Grote eskaders van de Luftwaffe vlogen over Nederland. In nagemaakte Nederlandse uniformen kwamen Duitse patrouilles de Nederlandse grens over. Ook voor Nederland was de oorlog nu begonnen. Hitlers plan was om Nederland in één dag in te nemen door Duitse parachutisten te droppen in grote steden als Den Haag, Rotterdam en Dordrecht. De parachutisten kregen de opdracht bruggen en vliegvelden te veroveren. Er braken hevige gevechten uit bij de Moerdijkbruggen, de afsluitdijk en op de Grebbelinie. De Duitsers namen op 10 mei 1940 Wageningen in. Wageningen werd op dat moment niet verdedigd omdat er een evacuatie had plaatsgevonden (volgens het Oorlogsrampenplan). De bewoners waren geëvacueerd naar Rijnaken op de Rijn. De omgeving van de Grebbeberg was extra versterkt door het Nederlandse leger. Vanuit Wageningen beschoten Duitsers de berg. De Nederlanders vuurden terug en vernietigden hiermee de kerk op de markt. De slag duurde drie dagen (11 tot 13 mei). De slag begon op de vroege ochtend van 11 mei. Ongeveer 15.000 Nederlandse militairen waren opgesteld om de Duitsers te weren. Dit probeerden ze onder andere met behulp van vier kanonnen uit 1894. Op de derde dag werd de strijd op de Grebbeberg zelf uitgevochten, waar een zware Nederlandse tegenaanval was ingezet. De Duitsers hadden ondertussen Rhenen bereikt, waardoor de Nederlandse legerleiding tot het besluit van evacuatie kwam. Bij de slag kwamen 420 Nederlanders om het leven en 250 Duitsers.

Afbeelding 13 (links): Duitse aanval op Nederland.

Afbeelding 14 (rechts): Duitse parachutisten (*Fallschirmjäger*) boven Nederland.

Ook bij Den Haag braken gevechten uit tussen parachutisten en Nederlandse soldaten. Het doel van de inname van Den Haag was om de Nederlandse regering tot overgave te dwingen. De regering had haar best gedaan om evenals in de Eerste Wereldoorlog neutraal te blijven, maar Hitler had andere plannen met Nederland. Toen de Grebbelinie door de Duitsers was ingenomen werd koningin Wilhelmina aangeraden uit te wijken naar Zeeland. Uit veiligheidsoverwegingen vluchtten koningin Wilhelmina en het kabinet naar Groot-Brittannië. Vanuit hier konden ze het land 'besturen'. Het Nederlandse leger bleek niet opgewassen te zijn tegen de Duitse oorlogsmachine. De Duitsers hadden modernere wapens en waren beter getraind. Nederlandse soldaten hadden verouderd en gebrekkig materiaal.

Op 14 mei duurde de strijd al vier dagen, langer dan de Duitsers verwachtten. De Duitse troepen liepen vast bij de Maasbrug in Rotterdam en eisten capitulatie. Terwijl de onderhandelingen in volle gang waren, bombardeerden Duitse gevechtsvliegtuigen Rotterdam. Na dit bombardement dreigden de Duitsers ook Utrecht te bombarderen. Opperbevelhebber Winkelman besloot dat het geen zin had en tekende de capitulatie voor Nederland. In vijf dagen tijd waren 2200 Nederlandse militairen omgekomen en 2500 burgers.

Afbeelding 15 en 16

Verwoesting door het bombardement op Rotterdam. Nederlandse mariniers geven zich over.

Aanpassing

De Oostenrijkse nazi Seyss-Inquart moest Nederland besturen. Seyss-Inquart was niet het prototype nazi dat regeerde met harde hand. Hij wilde met zachte hand ervoor zorgen dat de Nederlanders (het broedervolk) het nationaalsocialistische gedachtegoed overnamen. Omdat de rijkscommissaris mank liep kreeg hij de spottende bijnaam 'Zes-en-een-kwart'.

De eerste maanden pakten de meeste Nederlanders hun dagelijkse leven weer op en werd er zoals gezegd met zachte hand geregeerd. Om dit dagelijkse leven voort te zetten waren de Duitsers afhankelijk van **collaborateurs**; bijvoorbeeld ambtenaren die hun werk bleven doen voor de Duitsers. Hiervoor moesten ze de

'niet-Joodverklaring' tekenen. Daarnaast zorgden de **NSB'ers** (Nederlandse nationaalsocialisten) dat het Duitse beleid werd uitgevoerd. Anton Mussert was de leider van de NSB. Deze partij was de enige toegestane politieke partij in Nederland. Op een aantal punten was wel degelijk te merken dat de Duitsers de dienst uitmaakten in Nederland: iedereen (ouder dan 14 jaar) moest een persoonsbewijs op zak hebben, Duitsers controleerden de media (censuur), ze stelden een avondklok in en ambtenaren hadden een Ariërverklaring nodig om aan het werk te blijven. Ook werden vrij snel anti-Joodse maatregelen getroffen. Er werd een Joodse Raad ingesteld, deze instantie registreerde alle Joden in Nederland. Langzamerhand merkten ook andere burgers dat Nederland was bezet. Bepaalde producten, zoals medicijnen, werden schaars. Om toch aan deze schaarse producten te komen werden er voedselbonnen door de Duitsers verstrekt.

Afbeelding 17: Voedselbonnen.

Afbeelding 18: De Nederlandse nazi Anton Mussert, leider van de NSB.

Onderdrukking

Net als in Duitsland traden de nazi's steeds harder op tegen Joden. Op 19 februari 1941 verdedigde een Joodse eigenaar van een ijssalon zich met ammoniakgas tegen een Duitse politiepatrouille. Als represaille organiseerden de Duitse politie op 22 en 23 februari een **razzia**. Hierbij werden 425 Joden gearresteerd. Achttien mannen werden geëxecuteerd. De overige mannen werden afgevoerd naar **concentratiekamp** Buchenwald. Dit was de aanleiding tot de Februaristaking van 25 en 26 februari. Het openbaar vervoer in Amsterdam staakte en van Amsterdam sloeg de staking over naar andere bedrijven in Nederland. Na de Februaristaking traden de Duitsers steeds harder op in Nederland. Alle kranten werden verboden, de vakbonden werden opgeheven en daarvoor in de plaats kwam één vakbond, de Kultuurkamer. Er werd een rijksradio ingesteld en het werd verboden om naar andere radioprogramma's te luisteren. Omdat er in Duitsland een tekort ontstond aan fabrieksarbeiders werden Nederlandse mannen gedwongen om in Duitse (wapen)fabrieken te werken. Hitler stelde een verplichte arbeidsdienst in van zes maanden. Deze maatregel had tot gevolg dat vele jongens onderdoken om niet naar Duitsland te hoeven. Ook Joden doken onder omdat de Duitsers steeds harder optraden tegen hen als groep. In mei 1942 moesten Joden verplicht de zespuntige davidster dragen (Jodenster). Ook tegen Nederlanders nam het geweld toe. Er werden razzia's door de Duitser gehouden als represaille voor verzetsdaden. Onderduikers werden hard aangepakt door de nazi's.

Afbeelding 19 Links: ook kinderen moesten een Jodenster dragen. In Nederland was dit vanaf mei 1942 verplicht.

Afbeelding 20 Rechts: de Jodenster.

Na de verscherpte maatregelen nam het verzet in Nederland toe. Er werden aanslagen op SS'ers en NSB'ers gepleegd en het verzet vervalste persoonsbewijzen. Illegale kranten zoals Trouw, het Parool en Vrij Nederland publiceerden artikelen over de werkelijke toestand aan het front. Vanuit Engeland zond Radio Oranje uit. Om te voorkomen dat Nederlanders hiernaar luisterden, werden Nederlanders in april 1943 opgeroepen de radio's in te leveren.

Houding Nederlanders samengevat

In onderstaande schema staat de houding van Nederlanders schematisch weergegeven:

Houding	Voorbeelden
1 Collaboratie (samenwerken met de vijand)	<ul style="list-style-type: none">- NSB onder Mussert.- Vrijwilligers voor de SS aan het Oostfront.- Mensen die Joden opspoorden en aangaven. <p>Schatting: ongeveer 10% van de Nederlandse bevolking heeft gecollaboreerd.</p>
2 Verzet	<ul style="list-style-type: none">- Ondergrondse (ongeveer 25.000 personen).- Onderduikers opnemen.- Stakingen zoals de Februaristaking 1941.- Aanslagen plegen op prominente nazi's en collaborateurs. <p>Schatting: maximaal 5 % van de Nederlandse bevolking zat actief in het verzet.</p>
3 Aanpassen	<p>Voorbeelden:</p> <ul style="list-style-type: none">- Burgemeesters in oorlogstijd- Joodse Raad. <p>De meerderheid van de bevolking paste zich aan.</p> <p>Dilemma: samenwerken om erger te voorkomen, of weigeren en vervangen worden door strengere personen.</p>

Bevrijding

Op 5 september 1944 kwamen Nederlanders lachend en met vlaggetjes naar buiten. Op *dolle dinsdag* dachten velen dat de geallieerden in aantocht waren. De Amerikanen, Canadezen, Fransen en Britten waren tenslotte in juni Operatie Overlord gestart. De geallieerden trokken wel Zuid-Limburg binnen, maar de bevrijding van heel Nederland liet op zich wachten. Wel waren een hoop NSB'ers geschrokken en vluchtten naar Duitsland. Op 14 september 1944 werd Maastricht bevrijd. Drie dagen later startten de geallieerden **Operatie Market Garden**. Een plan om via Nederland naar Duitsland door te stoten. De Operatie kwam na acht dagen tot een einde toen Britse parachutisten de brug bij Arnhem probeerden veilig te stellen. Het verzet van de Duitsers bleek groter dan gedacht. Er lag bijvoorbeeld een Duitse pantserdivisie 'uit te rusten'. De geallieerden moesten zich terugtrekken. Gevolg was dat het front bij de grote rivieren was komen te liggen en de geallieerde opmars tot stilstand kwam. Een bijkomend probleem was dat de regering in ballingschap had opgeroepen tot een spoorwegstaking om de operatie te steunen. Gevolg was dat grote steden niet goed bevoorrad konden worden en er ontstond een voedseltekort in het noorden en westen. Tijdens de strenge winter van 1944 kwamen zo'n 20.000 Nederlanders om. Anderen wisten te overleven op suikerbieten en tulpenbollen. In het voorjaar van 1945 bevrijdden voornamelijk Canadezen het oosten van Nederland. Ondertussen waren Amerikanen al begonnen met een invasie in Duitsland. Op 5 mei onderhandelden de Canadese generaal Charles Foulkes namens de geallieerden met kolonel-generaal Johannes Blaskowitz van Duitsland over de overgave in Hotel de Wereld. Duitsland gaf zich over, Europa was bevrijd.

Afbeelding 21

Henkie Holvast overleefde de Hongerwinter van 1944-1945. Doordat er geen voedsel meer aangevoerd kon worden beleefde het westen van Nederland een winter waarin grote honger werd geleden.

Hoofdstuk 6 Shoa

Jodenhaat bestond al voor de 20^e eeuw. Al in de 11^e eeuw waren Joden het doelwit van massageweld: toen al werden **pogroms** gehouden (bijvoorbeeld tijdens kruistochten en tijdens pestepidemieën) en werden Joden verdreven uit Engeland en Spanje. Dat de Joden hiervan doelwit waren had alles te maken met de niet-christelijke cultuur van de Joden. Er bestonden in de middeleeuwen al vele vooroordelen. Joden zouden de moordenaars van Christus zijn en ze werden beschuldigd van 'rituele moorden' op christelijke kinderen. Ze mochten in de middeleeuwen maar een beperkt aantal beroepen uitoefenen, waarvan voornamelijk in de financiële sector (zoals handelaar) waardoor ze in slechte economische tijden de schuld kregen van armoede en werkloosheid.

Afbeelding 22
*Antisemitische propaganda.
Volgens het bloedsprookje hadden
Joden bloed van christelijke
jongens nodig om matzes
te bereiden.*

In de 19^e eeuw kregen Joden in een groot deel van Europa gelijke rechten. In die tijd kwam ook het nationalisme op. Hiermee namen tevens de anti-Joodse gevoelens toe. Oude, religieuze vooroordelen werden aangevuld met nieuwe maatschappelijke stereotypen⁶. Bijvoorbeeld het stereotype beeld dat Joden harde kapitalisten waren. De Jodenhaat kreeg een wetenschappelijke naam: het **antisemitisme**.

Joden in Duitsland

De Joden hadden in Duitsland in de loop van de 19^e eeuw belangrijke (politieke) posities verworven. Duitse Joden waren over het algemeen goed geïntegreerd. Na de crisis van 1873 nam het antisemitisme in Duitsland toe. Bij lokale politieke partijen ging het antisemitisme een steeds grotere rol spelen. In antisemitische pamfletten werd gepleit voor 'uitroeiing' van de Joden of de deportatie van Joden naar delen van Afrika. Het antisemitisme was nu alom aanwezig in de maatschappij (Joden mochten bijvoorbeeld geen lid worden van studentencorpsen). In Oost-Europa ging het antisemitisme gepaard met veel geweld. Aan het einde van de 19^e eeuw werden regelmatig anti-Joodse pogroms georganiseerd. Voor het begin van de Eerste Wereldoorlog bestonden er in diverse Europese landen antisemitische stromingen.

⁶ Karakterisering van een persoon waarbij men afgaat van het algemene beeld wat men van zo iemand heeft.

Het antisemitisme in de jaren twintig en dertig

Vanaf 1919 maakte het rechts-extremisme in Duitsland een grote groei door. Joden werden geïdentificeerd met het kapitalisme en bolsjewisme, waar de Duitsers zich op dat moment tegen keerden. Joden werden in Duitse straten lastiggevallen of zelfs vermoord. Een trend die zich ook voordeed in Midden- en Oost-Europa. Het verlies van de Eerste Wereldoorlog was ook een oorzaak van het groeiende antisemitisme in deze gebieden. Toen in de jaren dertig de Europese crisis uitbrak kon de NSDAP profiteren van de groeiende Jodenhaat. In het partijprogramma was het antisemitisme duidelijk zichtbaar. Hitler beschreef in *Mein Kampf* al dat hij het verlangen had om de Joden te 'verwijderen'. Begin jaren dertig, ten tijde van de crisisperiode, werd het antisemitisme aangewakkerd. Toen Hitler in 1933 de macht in handen kreeg werden anti-Joodse gevoelens nog sterker door de nazipropaganda. Hitler propageerde het beeld van de Jood als parasiet van het Duitse volk. In de film *Der Ewige Jude* (1940) ondersteunde Hitler deze theorie met beelden. De Joden werden gezien als parasieten die de Duitsers leegzogen en vervolgens de macht overnamen. Ook werden Joden afgebeeld als gewetenloze geldwolven die met hun handeltjes eerlijke Duitsers ruïneerden.

Afbeelding 23

Der Ewige Jude (de Eeuwige Jood) was een propaganda-film uit 1940. De film werd geregisseerd door Fritz Hippler. Hitler en propagandaminister Goebbels hadden grote invloed op de vorm en inhoud van de film.

Uitsluiting

In april 1933 organiseerde de NSDAP in heel Duitsland een boycot van winkels met een Joodse eigenaar. Ook besmeurden SA-leden Joodse winkels. In diezelfde maand werden Joodse ambtenaren ontslagen of vervroegd met pensioen gestuurd. Zelfs artsen en journalisten werden uit hun functie gezet. Van de studenten mocht maar anderhalf procent Joods zijn. De Joodse Duitsers werden steeds meer buitengesloten. Joodse leerlingen werden voor de klas te schande gezet. Joden waren niet meer welkom in bioscopen, zwembaden, parken of bij concerten. In september 1935 werden de **Neurenberger Wetten** uitgevaardigd. Joden werden als tweederangsburgers gezien en huwelijken tussen Joden en niet-Joden waren verboden. Er volgden vele ontslagen en ook bij verenigingen waren Joden niet meer welkom. Rassenwetten ontnamen alle Joden hun burgerrechten. Vele Duitse Joden ontvluchtten Duitsland, het leven in Duitsland werd voor hen steeds uitzichtlozer. Regelmatig werden door de SA en antisemitische burgers gewelddadige acties tegen Joden georganiseerd. De gewelddadigste actie eind jaren dertig in Duitsland was **Kristallnacht** van 9 op 10 november 1938. De SA, Hitlerjugend en de Gestapo organiseerden naar aanleiding van de moord op een Duits ambassade lid in Parijs een grote pogrom.⁷ Scholen, huizen en begraafplaatsen werden beklad. Honderden synagogen werden in brand gestoken en 7500 winkels werden verwoest. Daarnaast werden ongeveer honderd Joden vermoord en velen op straat mishandeld en vernederd. Ook pakten nazi's vele Joden op, zij werden naar concentratiekampen gestuurd. Kristallnacht is vernoemd naar de vele ruiten (in het Duits Kristall) die die nacht sneuvelden. In 1938 vluchtten 40.000 Joden uit Duitsland weg. Vanaf november 1939 moesten de Joden de gele, zespuntige davidster dragen.

Afbeelding 24

De Fasanenstrassesynagoge in Berlijn werd in de nacht van 9 op 10 november geheel verwoest.

⁷ De dader was een zeventienjarige Joodse jongen.

Getto's

Met het uitbreken van de oorlog in september 1939 wakkerde het geweld tegen de Joden verder aan. Na de inval in Polen werden de eerste Joden doodgeschoten door Duitse **Einsatzgruppen**. Niet alleen Joden werden het slachtoffer, maar ook Poolse leraren, juristen, predikanten en lichamelijk en geestelijk gehandicapten. Naast de Einsatzgruppen voerden ook de SS, de Gestapo en de Wehrmacht moordpartijen uit. Tussen september en oktober 1939 werden in Polen 7000 Joden vermoord. In Duitsland dachten beleidsmakers ondertussen na hoe ze het Poolse grondgebied konden 'zuiveren' van verderfelijke en minderwaardige rassen. Daarom richtten ze in Polen 'Joodse woonwijken' in, dit gebeurde in grote steden als Lublin en Warschau, maar ook in kleinere steden. Door de inrichting van de getto's konden de Duitsers de Joden isoleren. De **getto's** werden afgesloten om zo contact met de buitenwereld te voorkomen. Tevens werd van de Joden in getto's verwacht dat ze dwangarbeid verrichtten. Door overbevolking, slechte voeding en een gebrek aan medische zorg stierven velen.

Moorden

Al begin jaren dertig waren er concentratiekampen op Duits grondgebied ingericht. Deze waren toen nog niet bedoeld voor de volkerenmoord op de Joden. Tegenstanders van de nazi's zoals socialisten, homoseksuelen, Roma en Sinti⁸, Jehova's Getuigen, pacifisten en Joden werden naar concentratiekampen gedeporteerd om arbeid te verrichten. Na de Duitse inval van de Sovjet-Unie gaf Hitler het bevel om in de Sovjet-Unie Joods-bolsjewistische ambtenaren, leraren, militairen en partijleden te vermoorden. De *Einsatzgruppen* werden speciaal voor deze moorden ingezet, maar ook gewone politiebataljons hielpen mee. Al gauw werden alle Joodse mannen die ze tegenkwamen uitgemoord (zonder te controleren welke beroepen ze uitvoerden). Ook werden vele Joden tot krijgsgevangenen gemaakt. Eind juni 1941 kregen de *Einsatzgruppen* het bevel om anti-Joodse pogroms onder de bevolking in gang te zetten. In Litouwen, Letland en Oekraïne vonden grote slachtingen plaats waarin de bevolking het voortouw nam.⁹ Na de pogroms namen de Duitsers het moorden over. In augustus gingen de massa-executies over op vrouwen en kinderen.

Geleidelijk aan was de *vernietiging* van de Joden in de zomer van 1941 in het Oosten gestart. Het ten uitvoer brengen van de vernietiging bleek tijdrovend en duur te zijn, bovendien veroorzaakte het psychische spanningen onder de soldaten en de agenten.

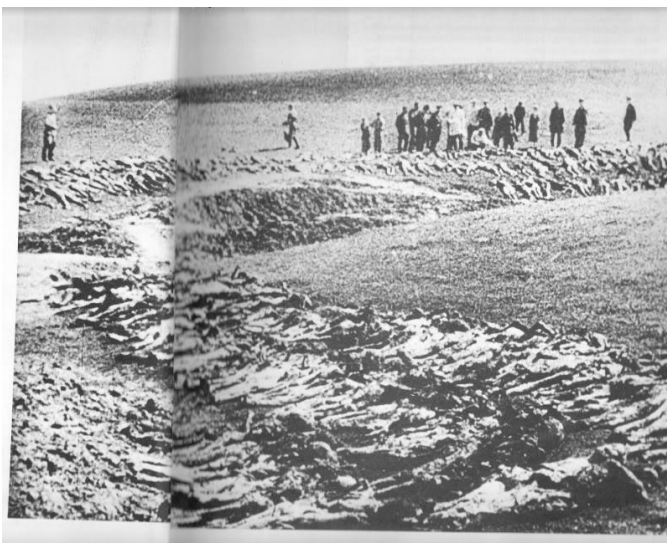
⁸ Officiële naam voor zigeuners, mensen die rondtrekken.

⁹ Deze landen behoorden tijdens de oorlog tot de Sovjet-Unie en werden door Stalin onderdrukt. Door sterke anticommunistische gevoelens was de bevolking van deze landen bereid Duitse adviezen op te volgen en Joden om te brengen. Het Jodendom werd door velen gelijk gezien als het Russisch communisme (bolsjewisme).

Moordcommando's dreven alle Joden bijeen (ongeacht leeftijd of geslacht). Ze dwongen joden hun eigen massagraf te graven en moesten vervolgens voor de kuil gaan staan. De Joden kregen een nekschot waarna ze in de kuil vielen. Eind 1941 (een halfjaar na de inval in de Sovjet-Unie) waren al meer dan een miljoen Joden vermoord. De grootste moordpartij vond plaats in Babi Jar, dichtbij Kiev (Oekraïne). Eind september werden bijna 34.000 Joden van het getto naar een ravijn genaamd Babi Jar (oude vrouwen) gebracht. De Joden moesten het ravijn inlopen. De eerste groep werd gedwongen op de grond te gaan liggen, met het gezicht naar beneden en werd vervolgens door de Duitsers vermoord. Met een laag aarde werden de lijken bedekt, de volgende groep kreeg het bevel op de eerste groep te gaan liggen. Hen stond hetzelfde lot te wachten. In twee dagen tijd werden 34.000 Joden vermoord. De genocide op de Joden in Oost-Europa was gestart, in West-Europa nog niet.

Afbeelding 25 en 26
De massamoord bij Babi Jar in september 1941. boven: het voorbeeld hoe Duitsers te werk gingen. Onder: Ruim dertigduizend Joden werden bij Babi Jar om het leven gebracht.

Het Jodenvraagstuk

Eind 1940 wilden de Duitsers het 'Jodenprobleem' oplossen door Joden naar Madagaskar te deporteren. Op dit eiland naast Zuid-Afrika zouden de Joden langzaam onder Duits toezicht uitsterven. Dit plan kon niet uitgevoerd worden. Madagaskar was niet te bereiken omdat Engeland de route naar de Indische Oceaan versperde. Rond maart 1941 kwamen de Duitsers met het idee om de Joden naar de moerassen in het zuiden van Wit-Rusland te deporteren (sterfreservaat). Ook dit plan liep vast. In augustus 1941 werden ondertussen al complete Joodse gemeenschappen in Oost-Europa omgebracht. Er kwam vanuit grote steden (ook vanuit Frankrijk) steeds meer vraag de Joden uit de steden weg te halen. Zo ontstond langzamerhand het plan om alle Joden uit te moorden. Historici zijn het er niet over eens of Hitler definitief deze opdracht gaf, bewijs is er nooit gevonden. Lang is het idee aangehouden dat de Duitsers het besluit tot genocide hebben genomen tijdens de **Wannseeconferentie** op 20 januari 1942. Tijdens deze conferentie kwam een groep hoge nazi-officieren in het geheim bijeen om over de 'oplossing van het Jodenvraagstuk' te praten. Het besluit tot moorden was *voor* de conferentie al geleidelijk genomen. Op de conferentie werd onder andere besproken *wie* nu exact hun slachtoffer was (want wanneer is iemand Joods?). Ook werd het transport voor de genocide geregeld. Adolf Eichmann kreeg de opdracht om dit onderdeel in goede banen te leiden.

Afbeelding 27 en 28

*Adolf Eichmann (links) wordt ook wel eens de architect van de **Holocaust** genoemd. Rechts Villa Marlier, locatie van de Wannseeconferentie.*

Zyklon B

Vanuit alle landen in Europa zouden de Joden getransporteerd worden naar de **vernietigingskampen** (*Vernichtungslager*). Uit praktische overwegingen hadden de Duitsers naar een snelle en makkelijke manier gezocht om grote groepen Joden uit te moorden. Ze hadden al geëxperimenteerd met vergiftiging door koolmonoxide en met vergassingswagens. Via de uitlaatpijp lieten ze koolmonoxide in vrachtwagens komen zodat de inzittende stikten. In het najaar van 1941 hadden de Duitsers op Russische krijgsgevangenen geëxperimenteerd met Zyklon B, een bestrijdingsmiddel tegen ongedierte. Bij contact met zuurstof werden de zuurkristallen dodelijk gas (blauwzuurgas). Het doden door middel van gas bleek een snelle en minder dure oplossing te zijn dan het 'verspillen' van kogels. Vanaf 7 december 1941 reden treinen met veewagens (vol Joden) naar Polen. Op 4 juli 1942 vonden de eerste selecties plaats op het perron van **Auschwitz**. In het voorjaar van dat jaar werden ook Joden uit West-Europa naar de concentratiekampen gedeporteerd. Vanuit Nederland vertrokken de eerste transporten op 16 juli 1942. Via het doorgangskamp Westerbork kwamen de Nederlandse Joden voornamelijk in Auschwitz en Sobibor terecht. Uiteindelijk vielen er in Nederland 104.000 Joodse slachtoffers. Dit was 75% van de totale Joodse bevolking in Nederland. In Frankrijk heeft 40% van de Joden de Holocaust niet overleefd.

Afbeelding 29
*Concentratiekamp
Auschwitz. In Auschwitz
werden een miljoen
Joden vermoord. Maar
ook Polen, Roma en
Sinti werden hier om het
leven gebracht.*

Vernietigingskampen

Er werden zeven vernietigingskampen gebouwd: Auschwitz, Treblinka, Belzec, Chelmno, Majdanek, Sobibor in Polen en één in Wit-Rusland, Maly Trostenets. De Joden, maar ook andere tegenstanders van de nazi's werden met goederenwagens naar de kampen gebracht. Bij aankomst in de vernietigingskampen werden de gedeporteerden of rechtstreeks naar de gaskamers doorverwezen of werden tot dwangarbeid verplicht. Gezonde mannen en vrouwen moesten de gaskamers draaiende houden en hielden zich bijvoorbeeld bezig met het verbranden van lijken, maar ook met het ontkleden van de Joodse groepen. Zes miljoen Joden vonden door de geplande volkerenmoord van de nazi's de dood. De Joden noemen deze moord **Shoa**, het Hebreeuwse woord voor *ramp*. De meer gangbare term '**Holocaust**' vinden zij niet gepast omdat het *brandoffer* betekent.

Afbeelding 30
Gevangen in het
concentratiekamp
Buchenwald.

Anne Frank

Het beroemdste slachtoffer van de Shoa is wellicht Anne Frank (1929-1945). Anne werd in 1929 geboren in Duitsland. In haar wereldberoemde dagboek beschrijft ze het leven op haar onderduikadres in het achterhuis in Amsterdam. De beroemde kastanjeboom was één van de weinige dingen die Anne van buiten kon zien. Op 4 augustus 1944 werden Anne en haar familie gearresteerd nadat ze verraden waren. Op 3 september werden ze vanuit Westerbork naar Auschwitz gedeporteerd. Een maand later werden Anne en haar zus overgeplaatst naar concentratiekamp Bergen-Belsen. De zusjes stierven beiden in maart 1945 aan tyfus (en tevens uitputting). Vader Otto overleefde als enige van het gezin de Shoa. Via een bevriend personeelslid kreeg hij het dagboek van Anne in handen. In 1947 publiceerde hij het dagboek onder de naam *Het Achterhuis*. Het dagboek is in diverse talen vertaald en heeft een oplage van vele miljoenen.

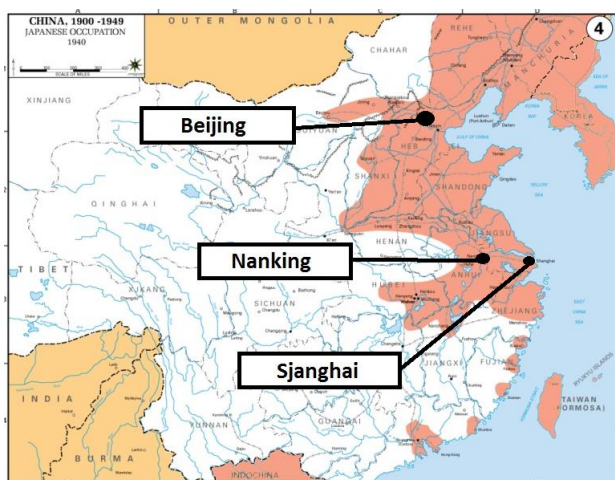
Afbeelding 31
Anne Frank.

Hoofdstuk 7 – Oorlog in Azië

Keizerrijk Japan had zich eind negentiende eeuw sterk weten te ontwikkelen. Het land had succesvolle oorlogen gevoerd met Rusland en China. Aan het hoofd van het land stond de Japanse keizer Hirohito die als een god werd vereerd. Gedurende de jaren 30 kregen nationalistische militairen het voor het zeggen. Zij besloten dat Japan andere gebieden moest veroveren en inlijven: Korea in 1910 en de Noord-Chinese regio Mantsjoerije in 1931. Japan had zelf weinig grondstoffen en streefde er naar nog meer gebied te veroveren.

Oorlog tussen Japan en China (1937 – 1945)

In juli 1937 besloot Japan over te gaan tot een massale invasie van China. Chinese steden Beijing, Sjanghai en Nanking werden veroverd. Bij de laatstgenoemde stad gingen de Japanse soldaten op weerzinwekkende wijze tekeer. In korte tijd werden 300.000 Chinese burgers en krijgsgevangenen afgeslacht in het **Bloedbad van Nanking**.¹⁰ Tienduizenden vrouwen werden verkracht of als **troostmeisje** (prostituë) te werk gesteld. Ondanks de Japanse successen, bleven de Chinezen hardnekkig verzet bieden en Japan zag in dat deze totale oorlog meer inspanning vergde dan vooraf werd gedacht. Japan bleef een groot gebrek aan grondstoffen hebben.

Afbeelding 32 (links): De Japanse opmars in China (1940).

Afbeelding 33 (rechts): Chinezen worden levend begraven in Nanking (1937).

Tweede Wereldoorlog in Azië (1941 – 1945)

Om het tekort aan grondstoffen, met name olie, te verhelpen klopte Japan aan bij Westerse landen. Deze bezaten kolonies in Zuidoost-Azië waar olie te vinden

¹⁰ Tijdens de slachting hielp een Duitse nazi tienduizenden Chinezen onderduiken in een door hem opgezette veiligheidszone. Zijn naam was John Rabe en hij wordt tot de dag van vandaag door Chinezen gerespecteerd.

was. Omdat Japan al een bondgenootschap met Nazi-Duitsland had, weigerden Westerse landen met Japan samen te werken. Door het Amerikaanse olieboycot besloot Japan de aanval te openen. Op 6 december 1941 voerde de Japanse luchtmacht een verrassingsaanval uit op de Amerikaanse marinebasis Pearl Harbor. Tegelijkertijd vielen het keizerrijk de Westerse kolonies in Zuidoost-Azië aan. Japan veroverde de Filipijnen (op de Amerikanen), Malaya en Singapore (op de Britten) en Nederlands-Indië. De schok onder Westerse landen was groot. Zij hadden de aanvalskracht van het Japanse leger ernstig onderschat.

Japan sloot Westerse krijgsgevangenen en burgers op in kampen, de zogeheten **Jappenkampen**. Veel mannen moesten werken aan uitputtende bouwprojecten, zoals de aanleg van spoorlijnen, die talloze levens eisten. Naar de Aziaten deden zij zich voor als bevrijders, maar naarmate de Japanse bezetting duurde, werd steeds duidelijker dat de Japanners geen bevrijders waren maar nieuwe overheersers die geen tegenspraak dulden.

Direct na de aanval op Pearl Harbor zetten de Verenigde Staten de tegenaanval in. Gedurende de oorlog wisten zij de Japanse troepen steeds verder terug te drijven. Dit ging moeizaam, omdat Japanse soldaten zich weigerden over te geven en het als een eer zagen om voor hun keizer te sterven. De Filipijnen, stukken van Nederlands-Indië en eilanden als Iwo Jima en Okinawa werden met een hoge prijs veroverd op Japan. Omdat de oorlog in Europa vanaf mei 1945 ten einde was, besloten de geallieerden dat de oorlog in Azië zo snel mogelijk afgerond moest worden. Daarom zetten zij hun zwaarste wapen in: de atoombom. Op 6 en 9 augustus werden op de Japanse steden Hiroshima en Nagasaki beide een atoombom gegooid met totale vernietiging en tienduizenden Japanse burgerdoden tot gevolg. Het keizerrijk tekende op 9 september 1945 de overgave. Daarmee kwam ook in Azië de Tweede Wereldoorlog ten einde.

Afbeelding 34 (links): de veroveringen van het Japanse keizerrijk.

Afbeelding 35 (rechts): totale vernietiging in Hiroshima.

Begrippen

Annexeren : inlijven (een gebied innemen)

Anschluss: de aansluiting van Oostenrijk bij Duitsland in 1938.

Antisemitisme: Jodenhaat

Arische Herrenvolk: term die de nazi's gebruikten om het superieure Germaanse ras aan te duiden. Het Arische Herrenvolk was volgens de nazi's verheven boven andere volkeren.

Appeasement: verzoening: politiek om toe te geven aan eisen van Hitler om de vrede te bewaren.

Asmogendheden: het bondgenootschap tussen Duitsland, Italië en Japan.

Auschwitz: Duits vernietigingskamp in bezet Polen.

Autocratisch bestuur: een bestuur waarbij een individu of een kleine groep de beslissingen neemt.

Battle of Britain: de slag om Engeland. De luchtoorlog in 1940 tussen de Engelsen en de Duitsers.

Blitzkrieg: bliksemoorlog: snelle, beweeglijke oorlogsvoering.

Bloedbad van Nanking: tijdens de oorlog tussen Japan en China, vermoordden Japanse soldaten 300.000 Chinese burgers en krijgsgevangenen in de Chinese stad Nanking. Japanse historici twijfelen over dit hoge aantal slachtoffers, hetgeen vandaag de dag nog zorgt voor spanningen tussen de landen.

Capitulatie: overgave

Collaboreren/collaborateur: iemand die samenwerkt met de vijand.

Concentratiekamp: Kampen waar de nazi's mensen zonder enig proces gevangen konden houden. Groepen die door de nazi's in kampen werden opgesloten waren onder meer Joden, Roma & Sinti, homoseksuelen, politieke tegenstanders (zoals communisten) en krijgsgevangenen.

Conferentie van München: Frankrijk, Groot-Brittannië, Nazi-Duitsland en Italië spraken tijdens deze conferentie over de toekomst van Tsjecho-Slowakije. Op 30 september 1938 werd een verdrag gesloten waarin werd geaccepteerd dat Duitsland Sudetenland (dat in Tsjechië lag) mocht hebben.

Driemogendhedenpact: samenwerkingsverband tussen Nazi-Duitsland, Italië en Japan dat in Berlijn werd getekend op 27 september 1940. De landen beloofden elkaar te steunen in conflicten met andere staten, met uitzondering van staten waarmee zij al in oorlog waren.

Einsatzgruppen: speciale eenheden die in Oost-Europa massa-executies van Joden, intellectuelen en communisten uitvoerden.

Fall Gelb: het plan van Nazi-Duitsland om in 1940 Nederland, België en Luxemburg aan te vallen. De militaire actie was een onderdeel van de Slag om Frankrijk. De aanval op Frankrijk heette Fall Rot.

Fall Weiss: het plan van Nazi-Duitsland om Polen binnen te vallen en te veroveren. Dit gebeurde op 1 september 1939 en wordt beschouwd als het begin van WOII.

Genocide: volkerenmoord met als doel een bepaalde bevolkingsgroep uit te roeien.

Getto: afgesloten woonwijk. Tijdens WOII werden speciale wijken voor Joden ingericht.

Holocaust: (letterlijk: brandoffer) de massale moord op Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Door Joden wordt deze massamoord de Shoa genoemd.

Grote Alliantie: bondgenootschap tussen de Sovjet-Unie, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten, ook wel de geallieerden genoemd.

Isolationisme: afkeer van internationale politiek. De politiek van de Verenigde Staten was erop gericht om zich niet te bemoeien met buitenlandse aangelegenheden. Tot december 1941 hielden ze zich vast aan deze politiek.

Jappenkampen: Japanse kampen in Zuidoost-Azië waar Westerse burgers en krijgsgevangenen onder slechte omstandigheden werden opgesloten.

Kristallnacht: rellen tegen Joodse Duitsers in de nacht van 9 op 10 november 1938. Goebbels had hiertoe opgeroepen.

Lebensraum: gebieden in Oost-Europa die de Duitsers volgens de nazi's nodig hadden om te leven.

Molotov-Ribbentropact: niet-aanvalsverdrag tussen de Sovjet-Unie en Nazi-Duitsland in augustus 1939.

Neurenberger Wetten: in september 1935 moesten deze Duitse wetten antwoord geven op de vraag wanneer iemand Duitser was en hoe het volk kon worden 'beschermd' tegen vermenging met 'vreemd bloed'. Joden werden hierna niet meer als staatsburger gezien en mochten ook niet trouwen met Duitsers.

Operatie Barbarossa: codenaam voor de Duitse inval in de Sovjet-Unie op 22 juni 1941.

Operatie Market Garden: codenaam voor een offensief van de geallieerden in september 1944. Het offensief bestond uit een grootschalige luchtlanding (Market) en een grondoffensief vanuit België (Garden).

Pacifisme: geweldloosheid. De overtuiging dat geweld een ongeschikt middel is om problemen op te lossen.

Pogroms: gewelddadige uitbarsting van Jodenhaat. Joden werden tijdens pogroms vervolgd.

Razzia: georganiseerde drijfjacht op een groep mensen. Dit kwam voor op Joden, maar ook op verzetslieden.

Represailles: maatregel waarmee wraak wordt genomen. Een tegenactie.

Satellietstaat: staat die formeel onafhankelijk is, maar afhankelijk is van een andere staat (ook wel vazalstaat genoemd).

Shoa: letterlijk: ramp: de massale moord op de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Holocaust is de meer gangbare term.

Totale oorlog: een oorlog waarbij alle gelederen van de maatschappij betrokken zijn.

Troostmeisje: vrouwen die in door Japan veroverd gebied gedwongen als prostitué moesten dienen voor Japanse soldaten. Vaak werden zij mishandeld.

Untermenschen: minderwaardig ras of volk volgens de rassenleer van de nazi's.

Übermensen: mensen met meest positieve geestelijke en lichamelijke eigenschappen volgens de rassenleer van de nazi's.

Vazalstaat: satellietstaat: staat die formeel onafhankelijk is, maar afhankelijk is van een andere staat.

Vernietigingskampen: concentratiekampen die speciaal bedoeld waren om zo veel mogelijk mensen te vermoorden. De kampen stonden ook bekend als dodenkampen. Voorbeelden van vernietigingskampen zijn: Auschwitz, Belzec en Sobibor.

Vichy-Frankrijk: het zuidelijke deel van Frankrijk dat een zelfstandige staat bleef na de Duitse verovering van Frankrijk. Dit regime was een eenpartijstelsel dat samenwerkte met Nazi-Duitsland.

Vaardigheden

- ❖ **Oorzaak:** reden waarom iets gebeurt.
 - Directe oorzaak = aanleiding (ook wel de druppel die de emmer doet overlopen).
 - Indirecte oorzaak = oorzaken die pas later aan het licht komen en van tevoren dus niet kunnen worden aangewezen.

- ❖ **Gevolgen:** Gebeurtenissen of verschijnselen die voortvloeien uit een gebeurtenis of verschijnsel (de oorzaak).
 - directe gevolgen (vloeien rechtstreeks voort uit die oorzaak).
 - indirecte gevolgen (hebben via een omweg verband met die oorzaak).

- ❖ **Feiten:** iets dat vaststaat. Feiten zijn meestal te controleren. Het is niet te veranderen (objectief).

- ❖ **Meningen:** iets wat iemand vindt (subjectief). Mensen kunnen van mening verschillen, het is dus niet iets dat vaststaat.

- ❖ **Continuïteit en discontinuïteit:** Er zijn dingen in het leven die niet of nauwelijks veranderen. Bijvoorbeeld je karakter of het feit dat je makkelijk of moeilijk leert. Wat wel verandert is bijvoorbeeld je uiterlijk, wat je weet of je houding tegenover anderen. Als de geschiedenis zich zonder al te grote schokken ontwikkelt, is er sprake van continuïteit. We spreken van discontinuïteit als er een duidelijke (onverwachte) breuk in een ontwikkeling plaatsvindt.

- ❖ **Betrouwbaarheid & bruikbaarheid van bronnen:**

Een bron is bruikbaar als die bron een antwoord geeft op de vraag die je eraan stelt.

Soms is het heel lastig te bepalen of een bron betrouwbaar of onbetrouwbaar is. Je moet verschillende dingen onderzoeken om hierachter te komen:

 - Wat voor een soort bron is het?
 - Uit welke tijd stamt de bron?
 - Wie is de auteur (nationaliteit, sekse etc.); wat is het uitgangspunt van de maker; was hij ooggetuige?
 - Waar gaat de bron over? Bevat het meningen, feiten.
 - Is de bron op een bepaalde groep gericht?
 - Wat is het doel van de bron?

In veel gevallen dienen bronnen vaak het eigen belang van de auteur of maker. Hoe verhoudt de informatie uit de bron zich tot de andere betrouwbare bronnen die je kent?

- ❖ **representativiteit:** Daarmee wordt bedoeld: in hoeverre geeft de bron de mening weer van het grootste gedeelte van de betrokken mensen bij dat onderwerp?